

JANKO LEBAN:

Valentin Stanič.

o sem hodil še v osnovno šolo v Gorici — tej šoli so takrat rekli normalka — smo imeli konecletne javne preizkušnje. Otroci smo se zbrali v olepšani dvorani, naš gospod učitelj je položil na mizo naše lep opisne, spisovne zvezke, risanke itd., da so si jih lahko ogledali gospodje, ki so se udeležili preizkušnje. Predsedoval je ob zeleno pogrjnjeni mizi stolni kanonik, ki je bil višji šolski nadzornik. Iz imenika je klical nas otroke, in začelo se je izpraševanje. Izpraševal je gospod učitelj sam, pa tudi višji šolski nadzornik je vmes kaj povprašal. Tako javno izpraševanje je bilo veselje za pridnega učenca, pa tudi neprijetno in strah za lenega in nemarnega.

Takrat, ko sem se jaz šolal, je bil naš višji nadzornik kanonik Budal iz Gorice. Mnogo let pred njim pa Valentin Stanič. Moj oče, ki je bil učitelj v Gorici, mi je pokazal podobo Staničevo ter mi govoril: »Vidiš, to je bil naš ožji rojak, imeniten in sloveč mož.« Pravil mi je mnogo lepega o Staniču, pa tudi kasneje sem mnogokaj zvedel o tem možu. To vam hočem sedaj ponoviti.

Valentin Stanič se je rodil dne 12. februarja 1774. l. v Bodrežu pri Kanalu na Goriškem. Starši so mu bili precej imoviti kmetje. Ker je živahni deček kazal bistro glavico, so ga poslali baje v Gorico v šolo, kjer je dovršil dva razreda osnovne šole. V 3. razred pa je šel v Celovec, menda zato, da bi se hitreje naučil nemščine. Tako trdi en vir, po drugem, zanesljivejšem viru se je pa Stanič šolal v Trbižu in v Celovcu. No, pa to ni važno. Latinske in bogoslovne šole je obiskoval v Solnogradu, kjer je bil vzgojitelj v hiši bogatega plemenašarja. Dne 6. januarja 1802. je bil v mašnika posvečen ter poslan za samostojnega kaplana na Banjšice na Kanalskem.

Pesnikovati je Stanič začel že v Solnogradu. V povišani meri je to delal kot kaplan. Zlagal je cerkvene in posvetne pesmi. To pa je delal največ iz veselja do petja. Bil je izredno navdušen pevec. Vsi, stari in mladi, so morali peti z njim. Neutrudno je učil lepo pesem, nabožno in posvetno. Njegove pesmi so bile tako udomačene na Banjšicah, da so še 60 let po njegovem odhodu z Banjšic peli samo Staničeve pesmi. Na Banjšicah je Stanič ostal do marca 1809. l. Potem je šel za vikarja v Ročinj pri Kanalu. Silno so Banjšičani žalovali za njim. Le en glas je šel povsod: »Takega gospoda še ni bilo v Banjšicah, pa ga tudi ne bo!« Ni čuda! Stanič je bil na Banjšicah vse v vsem! Imel je tudi šolo in je sam naredil klopi. Bil je več rokodelec-mizar! Še več! Bil je tudi tiskar. Kupil je stare črke od starega tiskarja in se

izuril v tiskarstvu. Pesmi, ki jih je zlagal, je sam tiskal, sam vezal v knjižice in širil med ljudi. V Ročinju ni bil le goreč dušni pastir, ampak je bil obenem pravi narodni učitelj v najboljšem pomenu besede. V Ročinju je osnoval šolo. Ker tedaj ni bilo dovolj šolskih knjig in ker še te, kolikor jih je bilo, niso se drugod dobivale kakor v Ljubljani, je pisal profesorju Wallandu v Ljubljani, naj mu preskrbi za učence knjig, kolikor je mogoče, kar je Walland tudi storil. Poleg tega je Stanič v Ročinju 1816. l. natisnil dve drobnji knjižici ter ju razdelil med narod. Obema knjižicama je priložil pesem »Na moje ljube šolarje in šolarice.«

Ročinj slovi še danes zaradi mnogega plemenitega, zgodnjega sadja. Tudi v tem oziru gre Staniču čast in prva zasluga, zakaj on je začel v Ročinju gojiti sadjarstvo in ga je dvignil na visoko stopnjo. Izdelal je tudi načrt in po njem lesen most v Kanalu, ki je šel nekoliko sto korakov više od sedanjega čez Sočo. Po njegovem prizadevanju so l. 1817. zgradili zidan most čez Sočo v Kanalu. Zidanje šolskega in kaplanijskega poslopja je bilo njegovo zadnje delo v Ročinju.

V Ročinju je Stanič ostal 10 let. Bil je to blagoslovljen čas v blagor naroda.

Leta 1819. je Staničev prijatelj, bogoslovni profesor Walland, rodom Gorenjec, postal škof v Gorici. Takoj je poklical Staniča za kanonika (korarja) v Gorico. Leta 1828. je bil Stanič imenovan za višjega šolskega nadzornika. V Gorici takrat nihče ni prodajal slovenskih knjig, zaradi tega so bili izobraženci in tudi kmetje popolnoma zanemarjeni glede slovenskih spisov. Četudi so v Ljubljani kaj tiskali, ni nikomur na Goriškem prišlo pred oči. Zato je Stanič vezal in prodajal slovenske šolske knjige pa tudi knjige drugačne vsebine. Tudi časopisu »Novice« je bil zvest sotrudnik ter jih je v 50 izvodih širil po Goriškem. Poskrbel je tudi, da se je l. 1842. ustanovila goriška gluhonemnica. Leta 1845. je osnoval v Gorici društvo *z o p e r t r p i n -* čen je živali, prvo društvo enake vrste v vsej tedanji Avstriji. Leta 1846. je začelo društvo delovati. Ni čuda, da je Staničevo ime zaslovelo preko goriških mejá, bil je znan po vsej izobraženi Evropi.

Stanič je bil izboren učitelj, ki je posebno poudarjal važnost telovadbe, češ: »Zdrav um v zdravem telesu!« Bil je torej nekak predhodnik ali začetnik današnjih Sokolov. Rad je prirejal izlete v svojo bodno prirodo. Bil je eden prvih planincev (hribolazcev). Že od mladega je bilo njegovo največje veselje hoja po visokih gorah. Kot dijak v Solnogradu je stopil Velikemu Kleku in drugim vršacem na glavo. Za svojega bivanja v Banjšicah je bil na gorah Prestleniku, Mangartu, Krnu in drugod. Leta 1808. se je povzpел celo na Triglav in je prvi izmeril njegovo višino z barometrom. Ta izlet na Triglav kakor tudi druge izlete je Stanič tudi opisal. Slovensko planinsko društvo je nekdanjo Dežmanovo kočó prekrstilo v »Staničevo kočó«.

Stanič je umrl 29. aprila 1847. l. v Gorici.

Ne bom vam pravil, kaj je Stanič vse spisal v slovenskem in nemškem jeziku. Le nekaj del naj omenim.

Leta 1816. je priobčil delce »Na moje ljube šolarje in šolarice.« Natisnil je delce sam ter ga razširil med narod. Leta 1822. je priobčil »Pesmi za kmete in mlade ljudi.« Najlepša v tej zbirki je »Pesem deklice, ki je v šolo hodila.« Žal, da nimam te pesmi pri rokah. Po spominu pa, mislim, se pričinja tako:

Sem v šolo hodila,
se učila trdó,
kar znam, ne bi dala
za suho zlató!

Staničeva koča (2332 m) s Triglavom (2863 m)

Leta 1838. je izdal drugi zvezek »Pesmi za kmete in mlade ljudi.« Napisal je žalostinko »Rožice na grob Marjane Durjave«, ki je jeseni 1820. l. umrla (utonila) v Soči. Leta 1840. je Stanič na posameznih listih dal natisniti več iz nemščine poslovenjenih, pa tudi iz slovenščine ponemčenih pesmi, n. pr. »Vesela pastirica«, »Pesem deklice, ki je v šolo hodila«, »Vakance« (počitnice) itd. Reči se mora, da so omenjene tri pesmi Staničeve najboljše, kar jih je zložil.

Učeni profesor dr. Karel Glaser piše o Staniču, da kot pisatelj ne zavzema visokega stališča, ker ni imel temeljitega znanja slovenskega jezika. Temu se ni čuditi, ako pomislimo na čas, ko je Stanič deloval. Takratna slovenščina je bila v primeru z današnjo kakor noč in dan. »Po vsem pa, kar je po raznih službah storil za Slovence na Goriškem, je on znamenita izobraževalna prikazen in ima svojo vrednost, katere nikakor ni prezirati,« pravi dr. Glaser. Jaz pa do-

stavljam: Kar je bil Slomšek Štajercem, to je bil Stanič goriškim Slovincem. Bil je nekak vseznalec, mož brez primere, zakaj bil je vse ob enem: duhovnik, učitelj, sadjerejec, pisatelj, pesnik, pevec, mizar, tiskar, knjigovezec, knjigotržec, stavbar. V vsem ga je vodila velika ljubezen do naroda. Zato mu kličem: Slava njegovemu spominu!

KAREL ŠTRBENK:

Jure.

Žaloigra otroka v treh dejanjih.

Osebe:

1. Župan. — 2. Marija, hčerka vaškega župana (10 let). — 3. Marjan, sin vaškega župana (9 let). — 4. Jure, osirotel deček (8 let). — 5. Polona, starka v ubožni hiši. — 6. Jože, vaški nagajivček (10 let). — 7. Angel. — Učenci in učenke. — Čas: sedanjost.

I. DEJANJE.

Jasa v gozdu. V kotu na levi znamenje. Učenci in učenke pojejo:

Kaj mudiš me, oj zeleni
in cvetoči travnik ti?
Lep si, ali v šolo meni,
ljubi travnik, se mudi.

(Med petjem prihajajo na jaso učenci. Bosonogi so — oblečeni v preprosto obleko, na ramah torbice. — Ko nastopijo, petje utihne.)

Marija *(je nekoliko bolje oblečena od ostalih tovarišic, vendar kmetiško preprosto; deklica je dobrodušna, mehke nravi)*: Marjan, Marjan — daj, zaplešimo tu na jasi kolo, kakor ga pleševa doma.

Marjan: Primimo se za roke in zavrtimo se!

Vsi: Zaplešimo — zaplešimo in zapojmo!

Marija: Ne, ne — ne bi se spodobilo, da zaplešemo tu. — Poglejte, tu je znamenje — rajši položimo cvetice, ki smo jih natrgali, pod znamenje — in zapojmo ali pa molimo. Kako lepo na samoti stoji ta križ, tu v gozdu med drevjem in ptički ga obletavajo in prepevajo v čast Stvarniku. In gozd šumi in šepeta tiho molitev k Bogu — molimo tudi mi — — —

Jože: Pa tudi zapojmo — v cerkvi pojejo — lahko pojemo tudi mi.

Vsi: Zapojmo!

Marjan: Zapojmo tisto, ki smo jo peli pred nedavnim časom v šoli.

(Pesem.)

(Med petjem boječe vstopi od leve deček, bledoličen, bos, obraz mu je upadel, v roki nosi culico in leskovo palico. Ko zagleda pojoče učence, obstane in stoji do konca pesmi.)